

قالی ایرانی پدیده‌ای بی‌بدیل در طراحی و دکوراسیون داخلی

محمد افروغ^۱

چکیده

دست‌بافته‌های بومی ایرانی، یکی از بی‌بدیل‌ترین نمادهای هویتی ایران است که در سپهر فرهنگی و هنری ایران نقش و جایگاه ارزنده‌ای را ایفا می‌کند. نمود این بافته‌ها، قالی دست‌بافت ایرانی، عشایری و روستائی است که از برجسته‌ترین نمادهای هنر و هویت ملی و از ارکان مهم اقتصادی به‌شمار می‌رود. قابلیت‌ها و ظرفیت‌های پیدای پنهان قالی ایرانی باعث شده تا نقش کاربردی این اثر هنری بومی و قومی در پدیده‌های جدید امروزی هم‌چون طراحی داخلی بیش از سایر عناصر و پدیده‌ها دیده و جدی‌تر در نظر گرفته شود. جوهره زیباشناختی قالی ایرانی بر گستره عناصر رنگ‌بندی، طرح و نقش و ابعاد، جای دارد و این عناصر به‌دلیل قابلیت‌های منحصر به فردی که از منظر سنت و مدرنیسم دارند، نقش بی‌بدیلی در طراحی و تزئین معماری و دکوراسیون داخلی ایفا می‌کنند. در این مقاله، به نقش و جایگاه قالی ایرانی و عناصر مرتبط با آن در طراحی داخلی، مورد مطالعه، معرفی و توصیف قرار می‌گیرد. این مقاله از نوع توسعه‌ای (بنیادین و کاربردی) و روش تحقیق، توصیفی است. هم‌چنین شیوه گردآوری داده‌ها به‌صورت جستجو در موزه‌ها و مجموعه‌ها و سایت‌های مرتبط با طراحی و دکوراسیون داخلی و قالی دست‌بافت ایرانی بوده است.

واژگان کلیدی : هنر بومی، قالی، معماری، طراحی.

مقدمه

هنرهای بومی، قومی و کاربردی یکی از زبده‌ترین و پسنندیده‌ترین محمل‌ها برای نگاهداشت و معرفی هویت‌هنری بومی، قومی و در سطحی فراتر ملی است. مرتفع کردن نیاز روزمره زندگی، جوهر وجودی و رسالت برجسته آفرینش دست‌بافته‌هاست. از این میان قالی دست‌بافت ایرانی جایگاهی خاص دارد. قالی دست‌بافت به‌عنوان سر سلسله جنبان دست‌بافته‌های ایرانی، مظهری از هنرهای صناعی است که در میان انواع گرایش‌ها به‌لحاظ مقام والای هنری، ارزش‌های بومی و نمادین و سهم برجسته اقتصادی و نیز تکمیل‌کننده و مکمل بسیاری از هنرها نظیر معماری و دکوراسیون داخلی، سهمی شایسته و جایگاه خاصی در میان سایر گرایش‌های هنرهای صناعی دارد. با نگاهی به حضور و حیات قالی ایرانی، به این نکته می‌توان رهنمون شد که این هنر ملی و بومی و کالای لوکس اقتصادی، مهم‌ترین هنر و صنعت در منظومه جهانی و پدیده‌های نوین دارد. پدیده‌ای نسبتاً نوظهور که به‌تدریج با شناخت و کسب آگاهی از ظرفیت‌های نهفته و بالقوه، جامعه توجه بیش‌تر و نگاه جدی‌تر به این مقوله نشان داده‌است. امروزه قالی دست‌بافت ایرانی به‌واسطه ظرفیت‌های پیدا و پنهان خویش، یکی از گفتمان‌های غالب و میدان‌های مهم در کارآفرینی و توسعه پایدار است. قالی ایرانی به‌عنوان تنها برند فرهنگی ایران از سوی آنکتاد^۱، در دنیا شهرت جهانی داشته و در ایران در مناطق مختلف با سبک‌ها و شیوه‌های بافت و هم‌چنین رنگ‌ها و طرح و نقش‌های خاص خود، صاحب برندهای قومی و هویتی مختص به خویش دارد. ظرفیت‌های مختلف و متنوع قالی ایرانی و عشایری به‌گونه‌ای است که می‌تواند در همه ابعاد و پدیده‌های مختلف زندگی انسان امروزی و به‌طور خاص معماری حضور و نقشی جدی داشته باشد. در این مقاله نقش و جایگاه قالی ایرانی و عشایری در معماری و دکوراسیون داخلی با عنایت به مؤلفه‌های هنری و دیداری (بصری) مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

بومی‌سازی و جهانی‌شدن

بومی‌سازی که در معنای رایج، تکیه بر دانش و فن‌آوری سنتی مردمان گذشته است، از جمله مقوله‌هایی است که به‌لحاظ دارا بودن ظرفیت‌های نهفته در خود، یکی از مباحثی است که در عصر حاضر، در فرآیند ساخت محصولات، سرلوحه و مورد توجه قرار گرفته است. هنرهای صناعی و به‌طور ویژه قالی دست‌بافت از جمله حوزه‌های است که در این عرصه مورد توجه است. بومی‌سازی به‌لحاظ شالوده و جوهره، ارتباطی تنگاتنگ با مقوله هویت دارد. در واقع هویت یکی از زمینه‌های شکل‌گیری بومی‌سازی است و بومی‌سازی یکی از شاخص‌های مهم در جلب نظر و پذیرش جهانی شدن یک پدیده یا ساختار تولید آن است. صفت بومی بودن و دارا بودن صفات و دانش بومی یک محصول یا کالای هنری، طبعاً اصالت و هویت اصیل برای آن اثر هنری ایجاد می‌کند. این ویژگی‌ها در قالی ایرانی آشکار است. در واقع از دو مؤلفه هویت و بومی‌سازی می‌توان به جهانی‌سازی و جهانی شدن رسید. این‌گه در عرصه هنرهای بومی، قومی و کاربردی هم از منظر اقتصادی و هم از منظر فرهنگی و پاسداشت موارث هنری بسیار حائز اهمیت و توجه و تمرکز بر آن یک ضرورت است. قالی دست‌بافت با وجود داشتن هویت و تمرکز بر بومی‌سازی (استفاده و بکارگیری مواد و مصالح بومی در تولید و استفاده

از ارزش‌های زیباشناختی بومی)، توانست به شهرت جهانی و جایگاه بی‌بدیل خود برسد. قالی ساروق وابسته به مکتب سلطان‌آباد در استان مرکزی، نمونه‌ای بی‌بدیل از این چرخه و الگو در هنر- صنعت فرش دست‌بافت است.

ارزش‌های بومی و نمادین قالی ایرانی

ارزش‌های بومی و نمادین، مجموعه رفتارها و کردارهایی اخلاق‌مدارانه و برآمده از نهاد یک ملت که باعث شکل‌گیری هویت، فرهنگ و تمدن آن ملت است. هنرهای بومی و ملی یکی از بسترها و زمینه‌هایی است که ارزش‌های بومی و نمادین را به شکل برجسته‌ای در خود بازتاب می‌دهد. عقاید و باورها، افسانه‌ها و اسطوره‌ها که در مجموع فرهنگ عامه را شکل می‌دهد، بخش بزرگی از ارزش‌های بومی و نمادین است که زیرساخت هنرهای بومی، ملی و کاربردی نظیر قالی دست‌بافت است. فرهنگ عامه همواره بخش جدایی‌ناپذیر قالی ایرانی بوده‌است که خود را به صورت نمادین در متن و زمینه قالی نشان داده است. ارزش‌های بومی و نمادین متضمن پایداری و پاسداری هویت در همه ابعاد خویش به‌ویژه هویت هنری است. ارزش‌های بومی و نمادین در قالی دست‌بافت ایرانی به دو بخش ارزش- های فن‌شناختی شامل مواد و مصالح بومی (پشم دستریس)، رنگ‌زاهای طبیعی و گیاهی و زیباشناختی شامل طرح‌ها و نقش‌های اصیل بومی و نمادین و رنگ‌بندی، تقسیم می‌شود که در هر منطقه و مکتبی با سبک خاص و بومی آن منطقه تولید و عرضه می‌شود.

قالی
دست-
بافت

تصویر ۱: قالی ایرانی و هم‌پوشانی با دکوراسیون داخلی، نقش افشان و زمینه لاک‌ی (راست) و قالی عشایری ترکمن با نقش گول (چپ)

ایرانی نمودی یک پدیده

ظرفیت زیباشناختی و کاربردی قالی ایرانی به گونه‌ای است که می‌تواند مطلوب‌ترین و زیبنده‌ترین چیدمان فضایی و طراحی را در محیط خانه و کار به وجود آورد. قالی ایرانی پدیده‌ای به‌عنوان یک هنر - صنعت، پدیده‌ای چند وجهی است و با همه فضاها، چه سنتی چه مدرن هم‌خوانی و تناسب دارد. هنگامی که این کالا و اثر هنری در نظر همه اقشار جامعه، دارای ارزش، زیبایی و زیبندگی است، این یقین را در ما ایجاد می‌کند که می‌تواند یک پدیده باشد. از این رو که یک پدیده می‌تواند برخوردار از صفات و ویژگی‌هایی باشد که به‌طور مطلق و همه جانبه مورد تأیید و پذیرش یک کل و جامعه باشد. در هیچ کجا و در هیچ زمانی نمی‌توان قالی ایرانی را نادیده گرفت. این هنر ملی و بومی ضمن حفظ رابطه با انواع هنرهای بومی ایران به‌ویژه معماری، در هر زمانی که هنرمندان عرصه مدرن از این عنصر هنری استفاده کرده و آن را به کار گرفته‌اند، همواره اثری جذاب و قابل قبول به مخاطب ارائه داده‌اند. قالی ایرانی اثری هنری است که با فضا و تزئین آن تعاملی کامل و دو سویه دارد. در چیدمان یک فضا، عناصر و عوامل مختلف و آثار متنوع هم‌گون و ناهم‌گونی مشارک دارند که وجود و حضور هر کدام به دیگری وابسته و ممکن است و در این میان ممکن است حضور برخی از عناصر در کنار هم یا به تنهایی نامطلوب جلوه کند. اما قالی ایرانی همان‌گونه که گفته شد، عنصری است که به جرأت می‌توان گفت تحت هیچ شرایطی نه به تنهایی و نه در کنار دیگر آثار، هرگز عنصری نامطلوب نخواهد بود و این به ماهیت وجودی و ظرفیت پیدا و پنهان این اثر هنری و کالای با ارزش ملی برمی‌گردد. در تصویر ۲، دو نمونه از قالی‌های دست‌بافت ایران در قرن نوزدهم به‌عنوان شاهکارهای والای هنر ایران که در طراحی داخلی می‌تواند دگرگون کننده باشد، نشان داده شده‌است.

تصویر ۳: همراهی و هم‌پیوندی قالی ایرانی با دکوراسیون داخلی، قالی بافت سراب (راست) و قالی کناره بافت قوچان (چپ)

طراحی

طراحی د

دکوراسیو

تنظیمات

چند بعد

چنین تع

دکوراسیو

درست و

رابرت فر
اجزایش
خانه رهنه
چیدمان
چیدمان

برخی از
چیدمان
عملی فیه
زندگی اد
ه معمار
با یکدیگر
و گستر

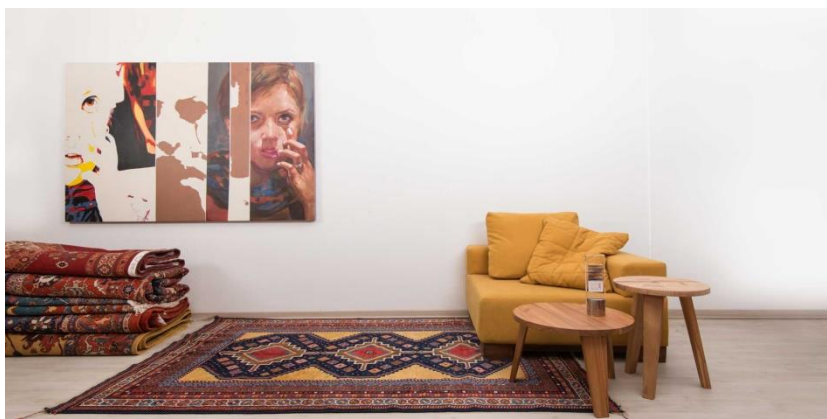
هنرها از عناصر ثابت خانه به عناصر نیمه ثابت منتقل شدند. طی این تغییرات فضای داخلی خانه ایرانی که تداعی گر سادگی، قداست و معنویت بود، به فضایی مملو از کالاهای فراوان و پیام آور تجمل گرایی و مصرف گرایی بدل شده است
اصول و فرایند طراحی معماری داخلی

طراحی و تزئین داخلی یک فضا در درجه نخست نیازمند یک برنامه‌ریزی دقیق، هوشمندانه و حساب شده می‌باشد. این مسئله خود منوط به داشتن و حضور یک اندیشه خلاقانه است. هدف از طراحی، تزئین و آراستن یک فضا آن‌هم با قالی ایرانی به‌عنوان یک هنر بومی ایجاد محیطی پویا، کاربردی و تأثیرگذار در انتقال حس کیفی زیباشناختی و رضایت از قرارگیری مخاطب در آن است. بدون شک این مهم متضمن طراحی و چیدمان مناسب کیفی و مطلوب از سوی طراح می‌باشد.

قالی ایرانی همراه با انواع رویکردهای گونه‌گون در طراحی و دکوراسیون داخلی

در نظام طراحی و دکوراسیون داخلی یا همان نظم و نظام چیدمان، رویکردهای مختلفی وجود دارد که هم طراحان و معماران و هم صاحبان فضا همواره بسته به نوع فضا و کاربری و اهداف مورد نظر، بر هر یک از رویکردهای موجود تمرکز و آن‌را به کار می‌گیرند. البته ذکر این نکته ضروری است که در تصمیم‌گیری برای انتخاب و اهتمام به رویکرد مورد نظر، همواره مشاوره و مشورت، مطالعه و بررسی چند باره فضا به صورت دسته جمعی صورت می‌پذیرد. انواع رویکردها در طراحی و چیدمان عبارت است از رویکرد تاریخی، فرهنگی-اجتماعی، معناگرا(سنت‌گرا)، فرم‌گرا و فضاگرا که هر کدام تعاریف و مفاهیمی مجزا داشته که از حوصله و ارتباط با این مقاله به دور است. هر کدام از رویکردهای یاد شده متناسب با مفاهیم و جوهره و نگاه خاص خود با عناصر و آثاری خاص هم‌گون، هم‌پوشانی و هم‌خوانی دارد اما ظرفیت‌های پیدا و پنهان قالی دست‌بافت ایرانی همراه با گستره زیباشناختی این پدیده، به گونه‌ای است که با هر یک از رویکردهای طراحی داخلی هم‌پوشانی، هم‌پیوندی و هم‌بستگی دارد. در واقع ساختار وجودی قالی و نظام درونی و برونی، پویایی و ویژگی چند وجهی آن همواره در پیوند با رویکردهای متفاوت است.

تصویر ۴: قالی ایرانی و عشایری قشقایی (بلمه، بروجن)

مؤلفه‌های دیداری (بصری) مشترک و بایسته در قالی، طراحی و دکوراسیون داخلی

برای هم‌پوشانی، هم‌بستگی و هدیه دادن مطلوبیت و احساس خوش‌آیندی در فضای خانه که توسط قالی و چیدمان و تزئینات داخلی می‌بایست به وجود آید، مؤلفه‌هایی باید مد نظر قرار بگیرد. انتخاب قالی برای فضای مورد نظر و هم‌چنین چیدمان آثار دیگر در هم‌جواری و هم‌نشینی قالی منوط به بررسی و فراهم آوردن شرایط متناسب است تا این عناصر بتوانند در کنار هم فضایی رضایت‌بخش را عرضه و ارائه دهند. این شرایط عبارت است از فضا، نور، رنگ دیوارها، مبلمان و نحوه قرارگیری آثار و وسایل خانه یا محیط کار یا فضای مورد نظر. رنگ دیوارها، یکی از عوامل مؤثری است که باید در چیدمان و تزئینات داخلی مطمح نظر باشد. استفاده از رنگ‌های سبک، باز و روشن می‌طلبد تا برای برقراری تعادل و توازن و اجتناب از یکنواختی خسته‌کننده، رنگ‌های فضا از قالی با زمینه و رنگ‌بندی نسبتاً گرم و پُر مایه استفاده شود و بالعکس. هم‌چنین رنگ‌های گرم یا سرد در فضا و محیط مورد استفاده می‌بایست با رنگ و رنگ‌بندی قالی موجود در فضای یاد شده هم‌خوانی و تناسب داشته باشد. رنگ‌های گرم و پر حرارت برای کامل کردن ترکیب رنگی فضا و عمق دادن به محیط می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. عنصر دیگر در ارتباط با مؤلفه‌های دیداری، مبلمان خانه و رنگ‌بندی آن‌هاست. مبلمان نزدیک‌ترین عنصر به قالی مفروش در کف فضا و محیط است. در واقع مبلمان و قالی در دکوراسیون داخلی بیش‌ترین هم‌پوشانی و ارتباط را با یکدیگر دارند. سنت درست و پسندیده در ارتباط با انتخاب مبلمان و قالی این است که ابتدا قالی مورد نظر انتخاب و سپس بر مبنای آن مبلمان انتخاب شوند. نقش و طرح قالی ارتباط تنگاتنگی با نحوه چیدمان مبلمان دارد. برای مثال اگر قرار است از قالی در زیر مبل‌ها و میزهای پذیرایی استفاده شود، می‌بایست قالی با طرح و نقش افشان استفاده گردد از این رو که این

طرح به صورت یکسان در همه زمینه توزیع شده است و بالا و پائین قالی در این طرح معنایی ندارد و به صورت مطلوب می تواند از هر زاویه ای مورد نظر و نگاه باشد بدون این که دل زدگی ایجاد کند.

تصویر ۶: قالی ایرانی با طرح انتزاعی عشایری، بافت سراب

تصویر ۵: قالی ایرانی با طرح افشان و زمینه قرمز درخشان و حاشیه آبی لاجورد

تصویر ۸: قالی ایرانی با طرح و نقش هندسی (انتزاعی) روستائی،
ملایر (همدان) چالستر (چهار محال و بختیاری)

تصویر ۷: قالی ایرانی با طرح خشت سرو لوزی بافت
چالستر (چهار محال و بختیاری)

نتیجه گیری

طراحی و دکوراسیون داخلی، یکی از مهم‌ترین پدیده‌های امروزی است که ریشه در گذشته‌های بسیار دور انسان دارد. آن‌هنگامی که بشر از کوه و جنگل به دست آمد و خانه‌ای بنا کرد و سپس آرام‌آرام شروع به آراستن و چیدمان آن نمود. چیدمان و تزئین داخلی محیط که در قالب طراحی دکوراسیون داخلی خود را نمودار می‌کند، به معنای واقعی یک علم - هنر است. رشته‌ای که برای اشرافیت و آگاهی بر آن، به انواع دانش‌ها و هنرهای عالم بود. از دیگر سو، یکی از هنرهای بومی، کاربردی و سنتی ایران که از آن به هنر ملی یاد می‌شود، قالی دست‌بافت ایرانی است که به‌عنوان یک هنر - صنعت شناخته می‌شود. قالی ایرانی در بُعد فرهنگی، یک اثر هنری فاخر است و در بُعد اقتصادی، یک کالای لوکس ارزشی و سرمایه‌ای است. این اثر هنری و ملی، دارای ظرفیت‌های پیدا و پنهان بی‌شماری است که با توجه بدان‌ها، به‌راحتی با سایر هنرها و صنایع و پدیده‌ها قابلیت هم‌نشینی دارد. بدون شک مهم‌ترین و برجسته‌ترین هم‌نشینی قالی ایرانی با چیدمان و آثاری است که در محیط خانه و کار فضایی را به خود اختصاص داده‌اند. می‌توان گفت بخش اعظمی از شکوه، زیبایی و آرامش فضا، تعادل و توازن اشیاء و آثار، به وجود و حضور قالی‌های فاخر ایرانی برمی‌گردد که اگرچه در کف و پائین‌ترین منطقه فضا جا خوش کرده‌است، لیک ارزش و اعتبار فضا و محیط و آثار در آن‌را دو چندان می‌کند و این به‌واسطه مؤلفه‌های صوری و بیرونی نظیر ویژگی‌های فن‌شناختی و زیباشناختی و ویژگی‌های درونی و نمادین قالی ایرانی است. امروزه در عرصه طراحی و دکوراسیون داخلی، از دست‌بافته‌های ایرانی هم‌چون قالی‌های دست‌بافت کلاسیک و عشایری و روستائی به‌زیبایی هرچه تمام‌تر می‌توان بهره برد. از این رو که همواره تلفیق و ترکیب هوشمندانه و مبتنی بر تخیل زیبامدار پدیده‌های متضاد یا ناهم‌گن خود نوعی خلاقیت و نوآوری در عصر حاضر به‌شمار می‌رود. شاید بتوان قالی ایرانی را نماینده تمام عیار هنر سنتی دانست که به‌واسطه پویایی و درون‌زایی، می‌تواند نمودار و تلفیق یک هنر سنتی - مدرن باشد و این جولان در عرصه طراحی و دکوراسیون داخلی شگفت‌آور می‌نماید.

منابع تصاویر

www.ClarmontRugCompany.com
www.Arel.ir
www.pinterest.it

www.shirokoi.org
www.claremontrug.com
<https://fa.wikipedia.org>

پی‌نوشت

i) UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development (کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل)

ii) Robert Frost

International Conference on DESIGN
Architecture, Interior Architecture, Industrial Design
20-21 Feb 2019 | Iran, Tehran
Alzahra University International Conference Center

AIAID 2019

کنفرانس بین المللی دیزاین

معماری، معماری داخلی، طراحی صنعتی | ۱-۲ اسفند ۱۳۹۷
ایران، تهران | سالن همایش‌های بین المللی دانشگاه الزهراء

